

RAZGLEDI

VOJAŠKA GEOGRAFIJA V SLOVENIJI

AVTOR

Vladimir Prebilič

Naziv: magister obramboslovnih znanosti, profesor zgodovine in geografije

Naslov: Katedra za obramboslovje Oddelka za politologijo Fakultete za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: vladimir.prebiloc@uni-lj.si

Telefon: 01 589 23 31

Faks: 01 589 22 02

UDK: 91:355(497.4)

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Vojaška geografija v Sloveniji

Medsebojno odvisnost človeka in pokrajine zasledimo v vseh obdobjih njegovega obstoja. Raziskovanje in razumevanje geografskih pojavov je omogočalo človeku kvalitetnejše življenje. Ker je vojskovanje zgolj ena izmed aktivnosti človeškega obstoja in delovanja, so se številna geografska znanja sorazmerno zgodaj uporabila tudi na tem področju. Vojaška geografija se je kot samostojna raziskovalna disciplina uveljavila v 19. stoletju in je s svojimi ugotovitvami pomembno prispevala pri nadaljnjem razvoju vojaških znanosti. S tem je vojaška geografija postala primer povezovanja samostojnih znanosti in opozorila na nujnost nadaljnega interdisciplinarnega razvoja. Čeprav je področje vojaške geografije v Sloveniji šele v razvoju, lahko pričakujemo aktivnejše znanstveno delovanje, ki ga narekujejo tudi mednarodni dejavniki.

KLJUČNE BESEDE

geografija, vojaška geografija, obramboslovje, vojaško izobraževanje, Slovenija

ABSTRACT

Military geography in Slovenia

Mutual interdependence of the human being and a landscape can be traced down in all periods of our existence. Research and comprehension of geographical phenomena has enabled a secured and more qualitative way of life. Geographical knowledge was relatively early used for military purposes, for warfare has always been an important human activity. Military geography was founded as an independent scientific discipline in 19th century. It has had a huge impact on the development of all military sciences. This places military geography in a special position as a science, which served as an example of the interconnection and cooperation between independent scientific disciplines. Military geography urged to further interdisciplinary development. However, the position of the military geography in the Republic of Slovenia is still uncertain. Nevertheless, stronger development can be noticed after the independence war in 1991, and further development of military geography is expected.

KEYWORDS

geography, military geography, defence studies, military education, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 12. junija 2002.

1 Uvod

Aplikativnosti geografskih znanj so se zavedali vsi uspešnejši vojaški poveljniki in strategji, saj so tako fizičnogeografski kot družbenogeografski elementi odločali o uspešnosti vojaškega pohoda ter vodenja oboroženih spopadov. Največkrat so bile ugotovitve geografije zgolj prenesene na vojaško področje in bile takorekoč iztrgane iz konteksta. To je seveda onemogočalo razvoj vojaške geografije, ki sicer velikokrat sloni na geografskih ugotovitvah, vendar jih s svojimi metodami raziskovanja povsem drugače utemeljuje in izpostavlja. Informacijska tehnologija, globalizacija in s tem izredno hiter razvoj vseh znanosti odpirajo številna nova in bolj specifična raziskovalna področja, ki največkrat ne predstavljajo temeljnega predmeta preučevanja posamezne vede. Omenjena raziskovalna področja zato zahtevajo medsebojno povezovanje posameznih ved, ki s svojo specifično metodologijo in že raziskanimi dejstvi omogočajo prenos znanja in dodajajo aplikativno vrednost nekaterim znanstvenim ugotovitvam. Tovrstni razvoj je omogočil razvoj novih znanstvenih disciplin s svojstvenimi metodami dela in velikokrat lastnim predmetom preučevanja. Med njimi je tudi vojaška geografija. Čeprav je vojaška geografija svoje mesto med vojaškimi znanji dobila že v času Napoleonovih vojn, je postala nepogrešljiva za načrtovanje in vodenje vojaških spopadov v začetku 20. stoletja. Danes si vodenje in načrtovanje vojaških spopadov kot tudi organiziranje nacionalne varnosti brez vojaške geografije ne moremo več predstavljati. Kljub temu se vojaška geografija v slovenskem prostoru šele uveljavlja in razvija. Veliko vzpodbudo na tej poti predstavlja osamosvojitvena vojna v letu 1991, ko si je Republika Slovenija morala tudi z orožjem zagotoviti svoj obstoj. Oblikovanje samostojnega nacionalnarnostnega sistema, katerega del so tudi oborožene sile Republike Slovenije in obrambni podsistem, je zahteval oblikovanje vojaške geografije tudi v Republiki Sloveniji.

2 Vojaška geografija kot samostojna veda?

Vojna in vojaški spopadi so povezani s človeškim obstojem in delovanjem. Vse to je umeščeno v konkreten prostor, ki je podvržen mnogim naravnim in družbenim vplivom in zakonitostim. Prav ti vplivi in zakonitosti morajo biti natančno analizirani pri vodenju oboroženega spopada in vseh ostalih vojaških dejavnosti od usposabljanja oboroženih sil do priprave in izbire bojišča, uporabe vojaške tehnike ter odločanja na nivoju taktike, ki jo predstavljajo postopki, načini in sredstva za doseganje jasno opredeljenih rezultatov na nivoju manjših vojaških enot (brigada, bataljon, četa in vod) in strategije kot sistema vojaških znanj in veščin o pripravah in vodenju vojne na nivoju večjih vojaških enot (divizija, korpusov in armada) (Vojna enciklopedija 1975, 171 in 612). Zato so ugotovitve geografije in raziskovalno delo geografov nujne za delovanje vojaškega sistema, saj s svojimi ugotovitvami posredno podpirajo vodenje, odločanje in organiziranje vojaških aktivnosti v miru in vojni. Kljub temu je treba jasno opredeliti razlike med vojaškogeografskim in siceršnjim geografskim raziskovalnim področjem ter izpostaviti razlike pri raziskovalnem delu obeh ved.

Geografija kot veda o zemeljskem površju ugotavlja razširjenost, vplive in medsebojno soodvisnost tistih naravnih in družbenih pojavov oziroma dejavnikov, ki sodelujejo pri oblikovanju zemeljske površinske sfere kot celote ali njenih prostorskih delov. Geograf preučuje tiste zakonitosti, ki na nekem konkretnem prostoru povezujejo najrazličnejše pojave med seboj v kompleksno, stvarno podobo zemeljskega površja. Predmet preučevanja geografije kot kompleksne ali sintetične vede je pokrajina (Vrišer 1992, 5).

Medtem ko je položaj geografije kot znanstvene discipline in njenega raziskovalnega področja že dolgo uveljavljen ter natančno določen, tega za vojaško geografijo ni mogoče reči. Ker si vojaki in geografi delijo svoj laboratorij, pokrajino, je natančno mejo med obema znanstvenima disciplinama velikokrat težko razločno in natančno potegniti. Kljub temu so naslednje definicije v pomoč za jasno umestitev vojaške geografije v širši kontekst humanističnih znanstvenih disciplin.

Na območju nekdanje Jugoslavije se je vojaška geografija razvijala pod okriljem Vojnogeografskega inštituta Jugoslovanske ljudske armade, ki je vojaško geografijo označil kot vojaško znanost, ki ima

težišče na raziskovanju geografskih vplivov na vodenje oboroženega spopada. Kljub tej osnovni funkciji in definiciji vojaške geografije so njeni raziskovalni rezultati nujni še za številne druge oblike odpora in organiziranja temeljnih prvin civilne obrambe. Mednje sodita na primer ekonomska in psihološka obramba itd. Razvoj obrambnih prvin je zahteval tudi razširitev raziskovalnega področja vojaške geografije (Marjanović 1977, 10–11).

Vojaška geografija preučuje tiste geografske vsebine, ki vplivajo na vodenje, organiziranje in planiranje bojnega delovanja ter uporabo oboroženih sil v določeni vojni situaciji. S tem jo Vojna enciklopedija priznava kot samostojno vedo. Naloga vojaške geografije je spremljati in analizirati vse geografske vsebine, ki vplivajo na vse mirnodobne in vojne aktivnosti oboroženih sil ter imajo vpliv na strategijo, operatiko in taktiko. Pri svojem delu vojaška geografija uporablja že izdelane geografske analize in njihove rezultate, ki jih dopolnjuje s samostojnimi analizami določenega geografskega prostora. Rezultati vojaške geografije omogočajo najbolj racionalno izkoriščanje prednosti in hkratno zmanjšanje morebitnih negativnih vplivov, s katerimi se oborožene enote srečujejo v določenem geografskem prostoru. Največkrat vojaška geografija preučuje širše in ožje geografske regije predvsem na nivoju strategije in operatike, bolj redko pa na nivoju taktike. Manjše taktične enote največkrat uporabljajo rezultate predhodno opravljenih geografskih analiz (Vojna enciklopedija 1972, 195–196).

Ali je vojaška geografija del geografske znanosti kot znanstvene discipline ali pa je le njena neznansvena aplikativna veja, ki samo uporablja njene izsledke, je polemiziral že Jurij Kunaver ob upoštevanju dveh temeljnih kriterijev znanstvenosti: uporaba lastnih znanstvenih metod in doseganje samostojnih originalnih ugotovitev, in vojaške geografije ni umestil zgolj kot aplikativno vejo geografske znanosti (Kunaver 1999, 28–29). Njegove ugotovitve je mogoče potrditi tudi na primeru analiz temeljnih definicij vojaške geografije, katerih avtorji so nosilci predmeta v tujini.

Oddelek za vojaško geografijo pri vojaški akademiji West Point v ZDA definira vojaško geografijo kot znanstveno vedo, ki preučuje povezanost med človekom in okoljem ter vpliv tega na poveljevalni proces na taktičnem in strateškem nivoju vodenja oboroženih sil. Vojaška geografija ne predstavlja samostojne geografske znanosti, temveč jo lahko označimo kot uporabno geografijo ali vmesni člen med vojaško znanostjo in geografskim okoljem. Naravno okolje predstavlja določene ovire, ki zmanjšujejo možnosti izbire in vojaka silijo v prilagajanje njegovega delovanja, poveljnike in načrtovalce, ki vodijo vojaka, pa k upoštevanju značilnosti terenu. Zato je nujno za vse, ki delujejo v vojaškem sistemu, da poznajo osnove fizične in družbene geografije, kar omogoča prenos številnih geografskih spoznanj v vojaške sfere. Tako se lahko izognejo morebitnim oviram in omogočijo kvalitetnejše načrtovanje in delovanje vojaka na terenu (medmrežje 1).

Zelo podobno je definirana vojaška geografija v vojaški enciklopediji (*International Military and Defense Encyclopedia* 1993, 1055), ki pa ne priznava vojaški geografiji uporabe lastnih znanstvenih metod, kar je bistvenega pomena za utemeljitev vojaške geografije kot samostojne znanstvene discipline. Vojaška geografija je označena kot tisti del geografije, ki raziskuje zgolj za vojaške operacije relevantne značilnosti območij. Zato je vojaška geografija aplikacija geografskih raziskovalnih metod za reševanje vojaških težav, ki je razdeljena na štiri temeljna raziskovalna področja ali panoge. Te so:

- Analiza terena. Vključuje analizo fizičnogeografskih dejavnikov in zgolj nekatere družbenogeografske dejavnike (analiza infrastrukturne mreže). Ta panoga je izrazito podrejena zahtevam vojaških misij in operacij ter vključuje predvsem mikroregije. Praviloma je panoga izredno dinamična, saj se njene ugotovitve nanašajo na sprotni premik vojaških enot ter sprotno novo, največkrat dopolnilno vrednotenje pokrajine. Njene ugotovitve uporabljajo manjše vojaške enote na bolj taktičnem nivoju in se največkrat omejujejo na strogo analizo terena bojišča.
- Analiza bojišča. Predstavlja nadgradnjo predhodno omenjene panoge, saj analizira in ovrednoti več geografskih dejavnikov širše regije (med drugim tudi vse družbenogeografske dejavnike), ki naj bi predstavljala hipotetično ali realno bojišče. Analiza bojišča natančno analizira celotno območje, ki bi ga vojaške enote uporabljale pri izvajanju bojnih nalog in operacij (kamor sodi tudi zaledje).

- Geopolitika. Je aplikacija vojaške geografije na strateškem ali celo globalnem nivoju. Geopolitika kot raziskovalna panoga vojaške geografije združuje politična, diplomatska, sociološka, ekonomska in vojaška stanja, ki jih nato sintetizira v splošni strateški načrtovalni pristop.
- Tipološka vojaška geografija. Ta preučuje posamezne tipe geografskih fenomenov, ki jih združuje v razrede. Tovrstne fenomene preučuje na globalnem nivoju. Za enostavnejše delo je tipološka vojaška geografija oblikovala pet temeljnih raziskovalnih disciplin: okoljske študije, vojaško geologijo, geodezijo, vojaško topografijo in kartografijo (Brinkerhoff 1993, 1055).

Collins je vojaško geografijo definiral kot vedenja, ki sodijo v okvir širših družboslovnih znanj. Pri tem se vojaška geografija usmerja predvsem na komponente fizičnega in družbenega okolja, ki vplivajo na politiko vojaškega vodenja, plane, programe in bojno-podporne operacije vseh tipov na lokalnem, regionalnem ali globalnem nivoju. Temeljna področja, ki jih vojaška geografija posebej natančno analizira in imajo najbolj neposreden vpliv, narekujejo naslednje vrste vojaških aktivnosti (po Collinsu so predstavljeni v preglednici 1): strategija, taktika, oblikovanje vojaških doktrin, vodenje in poveljevanje, organiziranje optimalnih vojaških enot v vseh elementih vojaških aktivnostih, načrtovanje in uporaba oborožitvenih sistemov, organiziranje oskrbe in vseh vrst logističnih podpor vojaškim enotam (Collins 1999, 3–4).

Preglednica 1: Temeljna raziskovalna področja v vojaški geografiji (Collins 1999, 4).

fizični dejavniki:	družbeni dejavniki:
prostorski odnosi	rasna in etnična sestava prebivalstva
relief in vodni odtok	populacijski vzorci
kamninska sestava in prsti	socialna sestava prebivalstva
vegetacija	jezikovne in religiozne sestave prebivalstva
morja in oceani	industrija in namembnost zemljišč
klimatski in vremenski dejavniki	prometna infrastruktura
dnevna svetloba in tema	telekomunikacijska mreža
težnost in magnetizem zemlje	vojaška infrastruktura

3 Razvoj vojaške geografije

Uporaba geografskih znanj se pojavi hkrati s prvimi vojaškimi spopadi in vojnami. Prvi poskusi preučevanja geografskega prostora za vojaške potrebe so bili stihijski in brez posebnega sistema. Vojskovodje in vojaški poveljniki so zbirali geografske informacije na različne načine, največkrat z vohuni in obveščevalci, ki so kot izvidniki pred glavnino oboroženih sil zbirali informacije o površju, vodostaju rek, stanju cest in mostov, velikosti in infrastrukturi mest (Jones 1987, 45). Tovrstne analize, ki jih lahko uvrstimo med podporne dejavnosti, so spremljale številne vojskovodje starega in srednjega veka. Največji pomen zbiranja podatkov o geografskem prostoru so imeli pri organiziranju premikov vojaških enot ter organiziranju preskrbe, saj so bili zgolj vojaški spopadi časovno omejeni. Bolj kot so se povečevale razdalje, ki so jih vojske morale premagati, njihov obseg ter kvantiteta vojaške opreme, bolj so bile pomembne geografske informacije o prostoru bojnega delovanja (Thompson 1991, 16). Pomembno prelomnico pri tem predstavljajo vojaški pohodi asirskega kralja Asurbanipala, ki je vodil najštevilčnejšo vojsko svojega časa (več kot 50.000 vojakov) in pri tem uporabljal najboljše materiale v bojevanju ter bistveno povečal mobilnost svoje vojske (Van Creveld 1977, 12). Bojevanje in zasedanje območij, ki so bila neznana, ni bilo več mogoče. Osvajalski apetiti in tako veliki premiki številčnih oboroženih sil, kot ga je vodil Aleksander Veliki, ne zasledimo vse do najnovejše zgodovine. Osvajalski pohod bi lahko primerjali zgolj z največjo vojaško operacijo v zgodovini človeštva, operacijo *Barbarossa*.

Načrtovani obseg njegovega pohoda je zahteval številne spremembe v dotedanjem načinu vojskovanja in predvsem transporta. Aleksander Veliki se je namreč zavedal, da premike in manevre vojske onemogočajo spremljajoči transporti. V obdobju Aleksandra Velikega so vojske spremljali počasni transporti hrane, z njimi pa so se premikali še različne druge skupine ljudi, ki z vojsko in njenim bojevanjem niso bile povezane. Število spremljajočih je praviloma preseгло število vojakov tudi za dvakrat (Engles 1978, 19–23). Analize površja, podnebja, vegetacije, vodnih virov in komunikacij so omogočile hitro napredovanje proti Indiji. Prav pomanjkanje informacij o monsunskem podnebjem pa so bile krivec za polom in kasnejši zlom njegove armade in pozneje imperija (Fox 1987, 87–93).

Z vzponom rimskega imperija je prav njegov obseg zahteval razvoj tistih podpornih dejavnosti, ki jih lahko pozneje pripisujemo vojaški geografiji kot samostojni raziskovalni znanosti. Grki so razvijali predvsem teorijo geografske znanosti, Rimljani pa so velik poudarek namenjali predvsem za vojsko najbolj uporabnim komponentam geografije. Gaj Julij Cezar je tako začel s popisovanjem prebivalcev ter merjenjem razdalj v rimskem cesarstvu. To je v času vladavine Avgusta omogočilo izdelavo zemljevidov, izgradnjo cestnih komunikacij in vodovodov ter določitev strateško pomembnih točk (vojaških postojank), ki so omogočale boljše obvladovanje ozemlja (Oman 1979, 54–60). Na razvoj vojaške geografije sta v zgodovini vplivala dva bistvena dejavnika: razvoj geografije in ostalih družboslovnih znanosti ter razvoj orožja in vojaških veščin. Čeprav je renesansa omogočila sorazmerno velik napredek vseh družboslovnih znanosti, so bile družbene značilnosti (fevdalna ureditev, razvoj manjših najemniških vojska in spopadi manjših razsežnosti) tiste, ki so omejevale raziskovanje vojaške geografije zgolj na preprosto in največkrat zelo primitivno analizo površja neposredno pred vojaškim spopadom (Hall 1997, 66). V 12. stoletju so bile vojne v Evropi razmeroma kratke, a z odločujočimi spopadi. Dobro poznavanje evropskega površja, podnebja in sovražnikov je dovoljevalo tudi napake pri načrtovanju spopada, ki pa niso odločujoče vplivale na izid spopada. Srečanje z ostrim puščavskim podnebjem ter nepoznavanje značilnosti novega prostora in podnebja sta imeli strašne posledice v križarskih vojnah (Oman, 1979, 260).

S prevzemom oblasti Napoleona Bonaparteja v Franciji se je z vidika strategije, taktike in logistike oboroženih sil začelo pisati povsem novo poglavje v vojaški zgodovini. Vse to je povzročilo veliko revolucijo v vseh vojaških veščinah in znanostih. Med njimi so bile tudi dejavnosti, ki se pozneje oblikovale vojaško geografijo. Vojska je postala vse večja, orožje je doživelo velik napredek, vojaške operacije so zahtevale bistveno večji prostor (Perjes 1968, 203–231). Mobilnost oboroženih sil je postala ključnega pomena za zmago v vojaškem spopadu. Spopadi večjih in modernejšo opremljenih vojska v 19. stoletju so jasno opozorili na številne pomanjkljivosti pri poznavanju osnovnih geografskih značilnosti in topografije. Zato je Napoleon od svojih vojaških poveljnikov zahteval sistematsko zbiranje topografskih in geografskih podatkov in izdelavo prvih kvalitetnih vojaških zemljevidov (Quimby 1957, 22–30). Francoska vojska je ob pomoči vojaške geografije uspeła izkoristiti prednosti, ki jih je ponujala površje. Geografske analize boljše in širše regije so omogočile hitre premike in oskrbovanje enot (Chandler 1966, 44), po drugi strani pa je podcenjevanje in neupoštevanje vojaško-geografskih dejavnikov pripeljalo do katastrofalnega poloma istih francoskih oboroženih sil v Rusiji leta 1812 (Clau-sewitz 1982, 20).

Dokončno je bila vojaška geografija utemeljena v času vojaških teoretikov A. Jominija in C. Clau-sewitza. Kljub temu da sta oba teoretika zagovarjala različne poglede na vlogo in pomen geografskih dejavnikov za vodenje in načrtovanje vojaških operacij, je bilo jasno, da sodijo geografski dejavniki v tisto skupino dejavnikov, ki pri sleherni vojaški aktivnosti vplivajo na taktične, operativne in strateške odločitve (Jomini 1971, 31). Prav ugotovitve teh vojaških teoretikov, ki so umestile vojaškogeografske analize v sestavni del vojskovanja, so omogočile hitrejši razvoj vojaške geografije. Že v 19. stoletju je vojaška geografija postala tudi učni predmet na različnih vojaških šolah in akademijah v Evropi in Združenih državah Amerike.

Čeprav je vojaška geografija razmeroma mlado raziskovalno področje, pa se nenehno in hitro razvija, zato njenega pomena in vloge v znanstvenem prostoru ter pomena njenih rezultatov ne smemo in ne moremo zmanjševati.

4 Vojaška geografija v Sloveniji

Razvoj vojaškega šolstva in vojaške geografije v Sloveniji lahko razdelimo na dva dela, ki sta bila v nekdanji Jugoslaviji in Jugoslovanski ljudski armadi ločena. V vojaškem šolstvu je imela dolgoletni monopol Jugoslovanska ljudska armada, ki je razvila kvalitetne metode raziskovanja ter umestila in utrdila pomen geografskih vsebin v izobraževalnem sistemu vojakov, podčastnikov in častnikov. Z oblikovanjem Teritorialne obrambe v letu 1968 ter s postopnim vzporednim razvojem struktur civilnega izobraževanja in usposabljanja vojakov rezervne sestave pa so se vojaško-geografske vsebine postopoma uveljavljale tudi zunaj Vojaškogeografskega inštituta Jugoslovanske ljudske armade.

Danes vojaška geografija že zaseda pomembno mesto tako v civilnem izobraževanju morebitnih pripadnikov Slovenske vojske in tudi v vojaškem izobraževalnem sistemu za izpopolnjevanje vojaškega znanja slovenskih vojakov in častnikov.

4.1 Geografija v študiju obramboslovja

Leta 1975 je bila na tedanji Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani ustanovljena Katedra za splošno ljudsko obrambo in družbenosamozaščito. Tedanji učni program se ni bistveno razlikoval od ideoloških izhodišč siceršnjega obrambnega sistema, zato so predavatelji na Katedri za Slovensko ljudsko obrambo in družbeno samozaščito kot takrat edini v nekdanji Jugoslaviji razmeroma zgodaj začeli opuščati omenjena izhodišča in razvijati študij, utemeljen na interdisciplinarno zasnovani vedi, Obramboslovju (Malešič 1996, 70–77). Katedra je razvijala vojaško geografijo zunaj vojaškega izobraževalnega sistema. Vse spremembe, ki so spremljale razvoj študija obramboslovja, so se posredno odražale tudi v vsebinah vojaške geografije ter omogočile sprostitev in oživitev sodelovanja dveh, morda na prvi pogled zelo različnih ved, geografije in obramboslovja. Danes je obramboslovje posebna študijska smer, na kateri se oblikujejo strokovnjaki z družboslovno izobrazbo za delovanje na področju varnostno-obrambnih in vojaških dejavnosti (Grizold 1999, 18). Pri svojem znanstvenem delu obramboslovje izhaja iz družboslovja, vojaških ved, naravoslovja ter drugih ved, pri tem pa oblikuje svoj specifični znanstveni pristop, za katerega je značilno, da se ne zadovoljuje z opisovanjem tako imenovane obrambne stvarnosti pri nas in v svetu, pač pa analizira bistvo procesov in dejavnosti na tem področju življenja in dela sodobnih družb (Grizold 1988, 1054–1055). Prav opisane značilnosti uvrščajo obramboslovje med interdisciplinarne vede, ki kljub svoji naravnosti predvsem združuje in z drugimi vedami ni v sporu glede predmeta preučevanja, metodologije in strokovnega izrazja (Korošec 1989, 13–14).

Zato interdisciplinarnost obramboslovja ni nikoli pomenila ali predstavljala nevarnosti prisvajanja predmetov drugih ved, pač pa je vzpostavljala zveze z njimi in signalizirala, kaj se v morebitni obrambi od njih pričakuje. Na ta način so že v samem začetku v predmetnik vnesli geografijo, ki je bila del vojaško-družboslovnih, vojaško-teoretičnih in vojaško-izvedenskih predmetov. Leta 1976, eno leto po uvedbi študija Slovenska ljudska obramba in družbena samozaščita na Fakulteti za sociologijo, politologijo in novinarstvo, je za geografsko izobraževanje skrbel Marjan Lah ter bil nosilec predmeta Vojaško zemljepisje. Že v študijskem letu 1979/80 je bil poleg predmeta Vojaško zemljepisje vpeljan tudi predmet Temelji kartografije in topografije, katerega nosilec je bil Zvonimir Gorjup. Predmeta sta se izvajala ločeno. V študijskem letu 1991/92 sta bila umaknjena iz predmetnika (Tominc 2000, 66). V študijskem letu 1982/83 je nosilec predmeta Vojaško zemljepisje postal Teodor Geršak. Predmet se je v študijskem letu 1986/87 preimenoval v Vojaški zemljepis. S študijskim letom 1989/90 je postal nosilec predmeta Jurij Kunaver, ki je bistveno vplival na razvoj predmeta vse do leta 1997. Poučevanje geografskih vsebin med študenti obramboslovja je nato prevzel Zvonimir Bratun. V študijskem letu 1993/94 je oba omenjena predmeta zamenjal enoten predmet Geografija in prostorska informatika, ki se izvaja tudi danes. V predmetu so združeni elementi vojaške geografije in geografije Slovenije (Kunaver 1999, 27).

Temelji predmeta Vojaško zemljepisje so sprva sloneli na Vojaški geografiji, ki jo je razvijala bivša Jugoslovanska ljudska armada oziroma njen Vojaškogeografski inštitut. Razvoju predmeta je sledil tudi razvoj vsebin. Spremembe v mednarodni skupnosti so spremenile vojaške doktrine držav. Izolacionistično politiko in blokovska nasprotja je zamenjalo medsebojno sodelovanje evropskih držav, s tem pa se je spremenilo tudi razumevanje slovenskega ozemlja in njenega sosledstva. Temu so se prilagajale tudi učne vsebine predmeta Geografija in prostorska informatika.

Geografski del predmeta je namenjen pridobivanju znanja, ki je študentu potrebno za razumevanje vloge geografskega prostora v vojaških oziroma obrambnih dejavnostih. Predmet obsega vojaško geografsko inventarizacijo in analizo prostora, pri čemer najprej obravnava vojaškogeografsko vlogo občin geografskih elementov, tako fizičnih kot družbenih. Sledi obravnava geopolitičnih in vojaškogeografskih značilnosti Slovenije in sosednjih območij. Poseben poudarek je namenjen nekaterim političnogeografskim elementom (na primer državni meji), usposabljanju za razumevanje in varstvo pred naravnimi nesrečami ter varovanje okolja (Študijski priročnik Fakultete za družbene vede 2001, 165).

Prostorska informatika daje študentom znanje o načinu pridobivanja, shranjevanja in podajanja informacij o prostoru. Spoznajo matematične osnove, oblike predstavljanja podatkov in njihovo uporabo. Seznanijo se z zemljevidi, njihovimi lastnostmi ter njihovo uporabo v »pisarniških« razmerah in na zemljišču. Spoznajo tehnologije, ki slonijo na registraciji elektromagnetnega sevanja, kot so fotogrametrija s fotointerpretacijo, teledetekcija in druge fotografske in nefotografske tehnologije, pridobivanje podatkov neposredno na zemljišču s pomočjo GPS-a in busole. Vsebinsko zaključuje obravnava sodobnih načinov shranjevanja in predstavitve prostorskih podatkov, kot so geografski informacijski sistemi in digitalni modeli (Študijski priročnik Fakultete za družbene vede 2001, 165).

Študenti morajo biti prisotni predvsem na vajah in terenskem delu na letnih ekskurzijah. Tako se študentje obramboslovja praktično seznanijo z geografskimi vsebinami in njihovimi vplivi na morebitne vojaške aktivnosti tudi v pokrajini.

4.2 Geografija in slovenska vojska

Prvine in temeljne elemente vojaške geografije so v svoje programe izobraževanja komandnega kadra vpeljale vojne enote narodnoosvobodilnega boja in partizanskih odredov Slovenije že v času 2. svetovne vojne. Nato je bilo vojaško izobraževanje podrejeno zveznemu sistemu izobraževanja Jugoslovanske ljudske armade.

Z oblikovanjem samostojnega nacionalnovarnostnega sistema Republike Slovenije je vojaška geografija vidnejše mesto dobila tudi v slovenskem vojaškem izobraževanju. Vojaško izobraževanje bodočih podčastnikov, častnikov in poveljniško štabne častnike za potrebe Slovenske vojske temelji na delu Centra vojaških šol, ki je organizacijska enota generalštaba Slovenske vojske. Sluhatelji spoznavaajo in preučujejo geografski prostor pri več predmetnih področjih, ki vsebujejo tudi prostorsko razsežnost. Med njimi so čisti vojaški predmeti (taktika, vodenje in poveljevanje, oborožitev in oprema ter štabno delo in postopki) ter splošno izobraževalni predmeti: zgodovina, telesna vzgoja in mednarodno vojno pravo. Težišče izobraževalnih vsebin pa kljub nekoliko manjšemu obsegu ur predstavlja geografija in v precejšnjem delu tudi topografija s kartografijo (Bratun 1999, 13–23).

Posebnosti geografskega prostora Slovenije, ki je pravi naravni laboratorij, so uporabne tudi v vojaškem šolstvu. Na kratke razdalje hitro spreminjajoče se geološke, reliefne, hidrografske in vegetacijske značilnosti v geografskem prostoru Slovenije v glavnem onemogočajo uporabo enotnih načel vodenja bojevanja (Bratun 1999, 14). Prav to omogoča slovenskim vojakom, podčastnikom in častnikom kakovostno pripravo na mnoge izzive, s katerimi se srečajo pri opravljanju vojaških nalog na terenu. Poseben pomen ima tovrstno izobraževanje in pripravljanje za tiste pripadnike Slovenske vojske, ki se udeležujejo mirovnih operacij Organizacije združenih narodov ali Severnoatlantske zveze.

Danes je izobraževalni sistem Slovenske vojske odgovoren za usposabljanje nabornikov in tudi pripadnikov Slovenske vojske. Preučevanje geografskega prostora je razvito predvsem na dveh predmetnih

področjih: na topografiji kot tehnični stroki in geografiji kot krovni znanosti o prostoru. Izobraževanje poteka na treh osnovnih ravneh, ki določajo obseg in vsebino predavanj geografskih tem:

- Šola za podčastnike. Slušatelji spoznavajo nekatere vojaške prvine geografskega prostora (reliefne oblike, naklon, ekspozicije, vegetacijo, hidrogeografijo ...). Težišče sta topografija in kartografija. Predavanja iz področja geografskih prvin se izvajajo v obsegu 10 ur.
- Šola za častnike. Slušatelji spoznavajo osnovne vojaškogeografske značilnosti ozemlja, skice terena in ocene prostora ter se usposobijo za nekatere praktične naloge in postopke iz vojaške topografije. Ker gre za bodoče poveljnike, je usposabljanje usmerjeno v praktično uporabo pridobljenega znanja, ki se izraža v oceni geografskega prostora ter analiziranju učinkov splošnih, fizičnih in družbenih dejavnikov prostora na bojevanje enot velikosti voda in čete. Program se izvaja v obsegu 50 ur.
- Poveljniško-štabna šola skrbi za izvajanje dveh programov usposabljanja višjih oficirjev Slovenske vojske. S pomočjo različnih programov se slušatelji seznanjajo z aktualnimi varnostnimi razmerami v svetu in v neposrednem okolju Slovenije ter s strateškimi opredelitvami države Slovenije. Med številnimi znanji, ki jih slušatelji pridobijo, se seznanijo tudi z geografskimi značilnostmi Slovenije (medmrežje 2). Višji štabni program samostojnega predmeta geografija nima, so pa geografske vsebine vgrajene v vojaškostrokovni sklop predmetov. Slušatelji spoznajo osnove vojaške geografije, razmerje vojaške topografije in geografije, razmerje med prostorom in zemljiščem ter topografsko-taktične kategorije geografskega prostora Slovenije. Celoten sklop geografije obsega 30 ur predavanj, vaj in terenskega dela. Generalštabni program predstavlja najvišjo stopnjo v vojaškem šolstvu in ima samostojen predmet geografija v obsegu 20 ur. Tu se slušatelji seznanijo z geografskimi značilnostmi večjih regij (na primer južnoevropsko vojskovališče), saj jih večina poveljuje večjim vojaškim enotam (poveljniki bataljonov in brigad), kar zahteva obvladanje strategije (Bratun 1999, 15–20).

5 Sklep

Razvoj vojaške tehnike in drugih vojaških znanosti v 20. stoletju je utrdil pomen vojaške geografije. Njene ugotovitve so danes nepogrešljive za vsakršno vojaško aktivnost. Zmanjšana odvisnost vojaških enot od pokrajine ter njihova večja mobilnost sta sicer navidezno zmanjšala vpliv fizičnih in družbenih geografskih dejavnikov na izvajanje vojaških nalog. Mobilnost in proces globalizacije silita države k reformiranju nacionalnovarnostnih sistemov, saj se grožnje spreminjajo. Zaradi razvoja tehnike pa se razdalje med kontinenti in državami zmanjšujejo. Če ZDA pri zagotavljanju nacionalne varnosti v 19. stoletju skoraj niso potrebovale oboroženih sil in je vojaška geografija temeljila le na preučevanju njihovega državnega ozemlja, danes temu ni tako.

Tak razvoj se je odražal tudi na področju razvoja vojaške geografije oziroma nalog, ki so jih morali opraviti strokovnjaki na tem področju in so se nenehno povečevale. Prve vojaškogeografske analize so bile največkrat omejene na zbiranje podatkov o bojišču ali ozemlju, kjer naj bi svoje naloge opravljale oborožene enote. Izrazito regionalni pristop je največkrat nepovezano preučeval vplive nekaterih dejavnikov. Temeljite in v daljšem časovnem obdobju opravljene analize so bile redke tudi v 19. stoletju. Zato lahko delo vojaških geografov bolj primerjamo z delom obveščevalnih služb in vohunov.

Pri razvoju vojaške geografije v posameznih državah je nujno upoštevati povezanost med zunanjo politiko in mednarodnimi odnosi države, njeno aktivnostjo, gospodarsko močjo in končno povezanost med obsegom oboroženih sil na eni ter razvojem vojaške geografije na drugi strani. Analize in naloge, s katerimi se danes srečujejo vojaški geografi v ZDA, so seveda bistveno obsežnejše od tistih v manjših državah. Delovna področja moderne vojaške geografije se velikokrat nanašajo na področja številnih drugih znanstvenih disciplin, vendar to ne zmanjšuje njenega pomena.

V Sloveniji je hitrejši razvoj vojaške geografije omogočila njena samostojnost, ki jo je uspela tudi vojaško ubraniti. Prav izkušnje vojakov v spopadu s pripadniki Jugoslovanske ljudske armade leta 1991

so opozorile na pomembno vlogo geografskih znanj in analiz, ki so veliko pripomogle k učinkovitosti in uspešnosti tedanjih pripadnikov teritorialne obrambe. Ti dogodki so opozorili na nujnost poznavanja geografskih vsebin pri oblikovanju Slovenske vojske.

Zaradi specifičnega vojaško izobraževalnega sistema Republike Slovenije, ki temelji na civilnem šolskem sistemu, je neposredno primerjanje položaja geografije z izobraževalnimi sistemi v tujini (na vojaških akademijah) nemogoče. Primerjava je mogoča le med izobraževalnim sistemom Slovenske vojske in podobnimi programi, s katerimi se srečujejo častniki v nekaterih drugih evropskih državah. V tem pogledu lahko ocenimo, da je geografija pri nas zadovoljivo zastopana v izobraževalnih vsebinah. Pri izvajanju izobraževalnih programov sodelujejo tudi učitelji Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Kljub temu je v Sloveniji v vojaški geografiji premajhna zastopnost okoljskih vsebin, ki jih vedno bolj izpostavljajo predavatelji vojaške geografije v tujini. Morebitno aktivnejše sodelovanje slovenske geografije s slovenskim vojaškim šolstvom v prihodnje bi morda odpravilo pomanjkljivosti ter omogočilo hitrejši prenos bogatega geografskega znanja tudi na druga področja.

6 Viri in literatura

- Bratun, Z. 1999: Geografija v vojaškem šolstvu Republike Slovenije. Vojaška geografija v Sloveniji, Dela 15. Ljubljana.
- Brinkerhoff, R. J. 1993: Geography, Military. Interational Military and Defense Enciklopedia. New Jersey.
- Chandler, D. 1966: The Campaigns of Napoleon. New York.
- Clausewitz, C. 1982: On War. London.
- Collins, M. J. 1998: Military Geography for Professionals and the Public. Washington.
- Engles, D. W. 1978: Alexander the Great and the Logistic of the Macedonian Army. Los Angeles.
- Fox, L. 1987: Alexander the Great. London.
- Gažević, N. (urednik) 1972: Vojna Enciklopedija III. Beograd.
- Glassner, M., 1993: Political geography. New York.
- Grizold, A. 1999: Obrambni sistem Republike Slovenije. Ljubljana.
- Grizold, A. 1988: Obramboslovju – novi družbeni znanosti na pot. Teorija in praksa 25, 7–8. Ljubljana.
- Hall, B. S. 1997: Weapons and Warfare in Renaissance Europe – Gunpowder, Technology, and Tactics. Baltimore.
- Hayatt, A. H. J. 1966: The Origins of Napoleonic Warfare: a Survey of Interpretations. Military Affairs.
- Jomini, A. 1971: The Art of War. New York.
- Korošec, T. 1989: K interdisciplinarnosti obramboslovja. Obramboslovje na Slovenskem. Ljubljana.
- Kunaver, J. 1999: Vojaška geografija v Sloveniji, med preteklostjo in prihodnostjo. Vojaška geografija v Sloveniji, Dela 15. Ljubljana.
- Lah, I. 1989: Obramboslovna veda. Stanje, vloga in razvojne perspektive družbenih znanosti na Slovenskem. Ljubljana.
- Malešič, M. 1996: Obramboslovje med preteklostjo in prihodnostjo. Razvoj obramboslovne misli. Ljubljana.
- Marjanović, R. 1983: Opšta vojna geografija. Beograd.
- Marjanović, R. in Možgon, M., 1977: Vojna geografija, Vojna štamparija Split, Split, str. 4.
- Medmrežje 1: http://www.sun.ac.za/mil/mil_geo/homepage.html (1. 6. 2002)
- Medmrežje 2: <http://www.mo-rs.si/mors/tipicnasv.htm>
- Oman, C. 1979: History of the Art of War in the Middle Ages. London.
- Quimby, A. 1957: The Background to Napoleonic Warfare. New York.
- Študijski priročnik 2001/2002. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Thompson, J. 1991: The Lifeblood of War – Logistic in Armed Conflict. London.

Tominc, B. 2000: Razvoj obramboslovja v Sloveniji. Ljubljana.

Van Creveld, M 1977: Supplying War. Cambridge.

Vrišer, I. 1993: Uvod v geografijo. Ljubljana.

7 Summary: Military geography in Slovenia

(translated by Brigita Habjanič)

Development of military techniques and military sciences in the 20th century strengthened the importance of military geography. Its findings are indispensable in each military activity. Military units are nowadays less dependent on the territory (terrain) itself and are much more mobile than in the past. This seemingly lessens the influence of physical and socio-geographical elements on the performance of the military tasks. The increasing mobility and globalization force countries to reform the national security systems. Technical development diminishes distances between the continents and countries. In the 19th century the USA didn't need any armed forces for national security, and military geography concentrated exclusively on the territory of the USA. Today the situation is not at all the same.

This kind of development was also reflected in the development of military geography and its tasks, which became more and more numerous. First analyses of military geographers were mostly restricted to collecting information about the battlefield or the territory where military units were to operate. This extremely regional approach often studied influences (impacts) of certain elements incoherently. Thorough analyses, lasting over a longer period of time, were still very rare in the 19th century. Military geographers and their work at that time can be compared to secret services and secret agents.

When discussing the development of military geography, one has to stress the connection between the state's foreign policy and its international relations, the state's activity, economy, and finally the connection between the extent of the armed forces on one side and development of military geography on the other. Military geographers in the USA have to carry out much more extensive analyses and tasks than those in other smaller states. Research fields of modern military geography often coincide with research areas of other scientific disciplines, but this by no means lessens the importance of military geography.

Military geography in Slovenia has faced a much faster development after Slovenia's independence, which was also defended by the armed forces. This experience of Slovenian soldiers with the Yugoslav People's Army in 1991 called attention to the role of geographical knowledge and analyses, which greatly influenced the effectiveness and final success of the then Territorial Army.

Slovenia has a specific military educational system, which is based on the civilian educational system. It is therefore impossible to directly compare the position of geography in Slovenian military educational system to that in other countries (where educational system is based on military academies). It is, however, possible to compare educational system of Slovenian Army with similar programmes for officers in some other European countries. Based on these findings we can stress the fact that geography is sufficiently represented among educational contents. Some teachers from the Faculty of Arts, Department of Geography, also help carry out educational programmes. Nevertheless, there are still some deficiencies in the field of military geography in Slovenia. The most important is insufficient representation of environmental contents, which have a very important role among military geographers in other countries. The existing deficiencies could be overcome through a more active cooperation between Slovenian geographers and Slovenian military education. This would also enable the transfer of geographical knowledge to other fields.